
Duško MODLY¹

Funkcija policijskog poligrafskog ispitivača

Function Of Police Polygraph Investigator

Sažetak

U članku je obrađena problematika poligrafskog ispitivanja, specifičnog oblika ispitivanja osoba, koji spada u područje kriminalističke taktike, kriminalističke tehnike te kriminalističke psihologije. Prikazana su poligrafska ispitivanja koja se danas preduzimaju unutar policijskih tijela u okviru tzv pred kaznenog postupka, kao nesporan integralan čimbenik funkcije otkrivanja i dokazivanja kriminalnih pojava i njihove prevencije. Poligrafski ispitivač, psihofiziološki ispitivač, poligrafist je prukazan kao osoba koja raspolaže s posebnim stručnim znanjem i vještinom. Prema zakonodavnim rješenjima R Hrvatske, poligrafista se smatra posebnom vrstom policijskog istražitelja unutar kriminalističke procedure ili uvjetno rečeno kriminalističke istrage. Velika pažnja posvećena je i tzv. normiranju moralne odgovornosti poligrafskih ispitivača kao vrlo bitnom segmentu poligrafskog zvanja i unapređenja njegove društvene funkcije.

1. Uvod

Poligrafsko ispitivanje, u okvirima suvremene policijske djelatnosti, možemo definirati kao otkrivačko-dokazni postupak neformalne, spoznajne prirode, unutar policijske kriminalističke procedure (kriminalističke istrage), koji je utemeljen na znanstvenim osnovama i iskustvu. Smatra se da je primjena poligrafskog ispitivanja danas, primjena znanosti, a ne isključivo struka. Poligrafsko ispitivanje je specifičan oblik ispitivanja osoba, koji spada u područje kriminalističke

¹ Dr. sci., redovni profesor na Fakultetu kriminalističkih nauka u Sarajevu

taktike i kriminalističke psihologije i istovremeno kriminalističke tehnike. Riječ je o specifičnom obliku ispitivanja, jer se između ispitivača i ispitanika interpolira poligrafski instrument. Samim tim, unutar postojeće trihotomije unutar kriminalističke znanosti (taktika, tehnika i metodike), možemo govoriti o posebnoj taktici ili metodici poligrafskog ispitivanja. Radi lakšeg praćenja nastavnih izlaganja naveli bismo razloge poligrafskog ispitivanja: eliminiranje nevinih osoba iz kruga sumnjivih osoba (u konkretnom slučaju), (1) za njih se u praksi iskristalizirao pojam "neupletena" osoba, (2) otkrivanje materijalnih (stvarnih) izvora informacija u obliku tragova i predmeta kaznenog djela, dokumenata i tehničkih snimki i personalnih izvora informacija (supočinitelji, suučesnici, svjedoci, osobito očevici, žrtve i sl.) i (3) otkrivanje drugih, osobito tzv. paralelnih dokaza. Točka tri je osobito važna jer u praksi često sprječava demaskiranje informatora. U kriminalističkoj praksi se pogrešno smatra da je cilj poligrafskog ispitivanja dobivanje priznanja. Priznanje je samo "nus produkt" poligrafskog ispitivanja. Poligrafski ispitivač ili danas sve češće korišten pojam "psihofiziološki" ispitivač, odnosno popularni pojam poligrafist, je osoba koja raspolaže s posebnim stručnim znanjem i umijećem (vještinom). Smatramo da nema više mjesta alternativnom pristupu u smislu raspolaganja stručnim znanjem i/ili umijećem, jer je primjena poligrafije danas primarno primjena znanosti, a ne obrt. Sukladno zakonodavnim rješenjima u Republici Hrvatskoj, poligrafski ispitivač je posebna vrsta policijskog istražitelja (ovlaštena osoba) unutar kriminalističke procedure ili uvjetno rečeno kriminalističke istrage. U stvari riječ je o stadiju policijskih izvida (pojam iz ZKP-a Republike Hrvatske) koji nazivamo kriminalistička obrada.

Naprijed navedeno otvara pitanje: kako utječe na vjerodostojnost poligrafskog ispitivanja činjenica da su poligrafisti ovlaštene službene osobe policije? Obzirom na vertikalnu i horizontalnu subordiniranost (hijerarhiju) policijskih djelatnika i pretpostavljenu poslušnost, ovo pitanje javlja se kao utemeljeno. Profesionalni kriminalci su posebno podozrivi kad ih ispituju policajci-poligrafisti. Nadređeni u državnoj upravi se mogu uvijek izravno ili neizravno i vrlo perfidno "upletati" u slučaj na način koji nije ni pravno ni etički prihvatljiv. No, kad se ima u vidu da je poligrafsko ispitivanje de facto oblik prikupljanja obavijesti od građana, od strane policije, na poseban način i da se traži pristanak ispitanika, a da nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača služe policiji kao svojevrsni putokaz, neformalni dokaz, dokaz u spoznajnom smislu, onda navedeno pitanje postaje manje neuralgično. U vezi s rečenim treba imati u vidu, da policijski poligrafski ispitivači na poseban način služe interesima pravde i društva. Oni otkrivaju istinu, odnosno neistinu. Pri tome moraju raditi stručno i razborito, profesionalno, poštujući pozitivne propise do granice

koju propisi traže, uz istovremeno poštovanje ljudskih prava i sloboda. Osnovni putokaz treba im biti etika struke, deontologija jedne profesije.

Obzirom na svoj poziv i ovlasti kojima raspolažu, poligrafisti se moraju stalno čuvati da ne upadnu u svojevrstnu klopku i prvenstveno vode samo računa o interesima pravde, žrtava i društva, a ne i ispitanika. Pozitivni pravni propisi i etički standardi danas stoje na stanovištu da su interesi ispitanika isto toliko važni, kao i interesi društva i žrtava. Kad je riječ o ispitivanju osumnjičenika, često ih se upozorava da moraju voditi računa o pretpostavci (presumpciji) nevinosti. Smatramo da poligrafiste treba upozoriti na tu pretpostavku, da u žaru ispitivanja na nju ne zaborave. Ali cijela ta pretpostavka nevinosti ima po nama karakter licemjerja.. Osumnjičenika kao nevinu osobu se zadržava, pritvara, nad njim se vrši tjelesni pregled, obavljaju se pretrage i sl. što sve ukazuje da se polazi od pretpostavke da on nije nevin. Tako si brojni ispitanici postavljaju pitanje: ako sam nevin zašto me ispituje na poligrafu? Bez obzira da li je riječ o osumnjičeniku, žrtvi za koju se sumnja da podnosi lažnu prijavu ili svjedoku za koga se sumnja da laže, dakle svjesno govori neistinu, koji time dobivaju status osumnjičenika, poligrafsko ispitivanje ima konfliktni karakter. Ispitanik je zainteresiran da obmani i izigra poligrafistu, a poligrafist nastoji dokazati laž.

Poligrafisti se trebaju stalno čuvati da ne potpadnu pod utjecaj tjelesnih osobina osoba s kojima kontaktiraju (a ne samo ispituju) u svakodnevnom obavljanju svojih poslova. Često je potreban znatan napor da se apstrahira od tih osobina, ali samo na taj način postižu poligrafisti punu objektivnost u svom radu. Pred-testni razgovor koji puta se javlja kao izvor nestručnosti i neprihvatljivih postupaka poligrafiste. Dolazi do pogrešne socijalne percepcije osobe. "Verzirani" profesionalni kriminalci u toku pred-testnog razgovora pokušavaju iz ponašanja poligrafiste saznati što više. Poligrafist se javlja kao svojevrstni odašiljač signala, što se koji puta zaboravlja. Poligrafisti se koji puta služe stereotipima, osobito u vezi s facijalnom atraktivnošću ili neatrakivnošću ispitanika. Poligrafisti zaboravljaju da primjerena pitanja i adekvatan izbor riječi uvjetuju uspješnost pred- testnog razgovora i stvaranja utiska kod ispitanika o osobi ispitivača. Isto tako, oni se moraju čuvati raznih predrasuda, "halo efekta" i sl. Nikada ni pod bilo kakvim pritiscima i argumentima ne smiju popustiti tzv. "operativi" i koristiti primjenu poligrafa kao svojevrstan pritisak na ispitanika ili oblik obmane (da je reagirao na određeno pitanje iako to nije bio slučaj). Oni uvijek moraju nastupati argumentom znanja, a ne argumentom vlasti (autoriteta), koja proizlazi iz statusa ovlaštene službene osobe policije.

Po prirodi svog poziva poligrafski ispitivač ne smije biti previše osjetljiv na laži, jer je svojstveno čovjeku da se brani, to mu je urođeno. Riječ je o nagonu samoodržanja, a poznato je da je jedan način obrane i laž. Zadatak je poligrafskog ispitivača da laž dokaže i utvrdi njen uzrok. Uvijek treba obuzdavati želju da se brzo dođe do konačnog rezultata (zaključka). U pravilu, primjeni načela ekonomičnosti u poligrafiji nema mjesta. Iz izloženog proizlazi da poligrafski ispitivač mora imati određene radne i moralne kvalitete. Na uspješnost i neuspješnost poligrafskog ispitivanja znatnu ulogu igra i psihofizičko stanje ispitivača i ispitanika. Na tom planu oscilacije su koji puta znatne. Ulogu igraju i osjećaji koji se javljaju na strani ispitivača. Traži se emocionalna usklađenost s ispitanikom, emocionalna rezonanca. Međutim, empatija poligrafiste mora biti kritična. On mora vladati visokom verbalnom i opservacijskom razinom. Poligrafist mora poznavati i izučavati protutaktike ispitanika.

2. Neke radne i moralne kvalitete poligrafskog ispitivača

Obzirom na prirodu poligrafskog ispitivanja i funkciju poligrafskog ispitivača smatramo da u te kvalitete spadaju: (1) pouzdanost, (2) sigurnost, (3) spretnost, (4) dosjetljivost, (5) prisutnost duha, (6) metodičnost, (7) poštenje i objektivnost, (8) zdrav razum, (9) mašta kojom zdrav razum vlada, (10) osobna inicijativa i profesionalna svijest, (11) izoštren osjećaj odgovornosti, (12) osjećaj za pravednost, (13) strpljivost, (14) odgovarajuća kultura i primjeren karakter, (15) stručno znanje i iskustvo, (16) poznavanje svakodnevnog života i ljudi, (17) tehničko obrazovanje i spremnost, (18) ustrajnost, ali ne tvrdoglavost, (19) nepostojanje predrasuda, (20) senzitivnost i takt, (21) tjelesna prikladnost, (22) sposobnost konciznog pismenog izražavanja itd.

Poligrafist kao građanin, po prirodi svog poziva mora posjedovati demokratsko razumijevanje i raspolagati s bogatstvom osjećaja. Kao svojevrsni nositelj državnog autoriteta mora unašati dušu i tijelo u svoj poziv, svoje zvanje. Međutim uz svu profesionalnost poligrafski ispitivač mora ostati human. Humanizam je karakterna i profesionalna vrlina. Međutim, taj humanizam mora biti racionalan, bez pretjerane strogosti s jedne strane i deplasiranog sentimentalizma s druge strane. Poligrafsko ispitivanje zahtijeva stalnu samokontrolu u čemu i leži snaga profesionalnog obavljanja poligrafskog poziva. Poligrafski ispitivač se kreće između dvije krajnosti. Jednu predstavlja aspekt znanosti, a drugu vještine. Pored mnogobrojnih radnih i moralnih kvaliteta, poligrafist mora imati talent za kombiniranje, mora biti kreativan, primjenjivati načelo

podozrenja (skepse) na racionalan način, mora logički razmišljati i služiti se praktičnom psihologijom i biti dobar poznavatelj ljudi.

Po prirodi svog poziva poligrafist mora raspolagati s određenim fondom teoretskih znanja iz područja psihologije kriminalaca. Riječ je o poznavanju ljudi iz tzv. kriminalnog miljea, jer se s njima najčešće susreće u svom radu. Poznavanje ljudi temelji se na primjeni nekih iskustvenih načela života i psihologijskih tehnika. Kao što sam naziv kaže, poligrafsko ispitivanje je ispitivanje ljudi. Zato se od poligrafiste traži da kod ljudi bez obzira na dob, spol, rasu, društveni sloj i sl. pronađe "djelotvoran komunikacijski uzorak ponašanja."

Radna sposobnost poligrafiste osobito se ogleda u pravilnoj i pravovremenoj primjeni adekvatnih metoda, ovisno o okolnostima konkretnog slučaja. Pravilan rad poligrafiste otežava individualnost, promjenjivost i raznolikost kriminalnih slučajeva, odnosno kaznenih djela. Od poligrafiste se očekuje da u svakom konkretnom slučaju otkrije maksimalan broj relevantnih činjenica. Radi ostvarivanja najuže suradnje s tzv. kriminalističkom operativom, kao i radi adekvatnog provođenja poligrafskog ispitivanja, poligrafisti moraju do određene granice poznavati norme materijalnog i postupovnog prava, a detaljno norme kriminalističke znanosti. Oni moraju poznavati pravila, postulate i terminologiju drugih znanosti npr. medicine, kemije, fizike i sl. kako bi mogli adekvatno provesti poligrafsko ispitivanje. Do određene granice moraju poznavati i tzv. "unutarnja pravila" pojedine znanosti i vokabular koji se unutar njih koristi. Za ilustraciju navodimo, da poligrafisti posebno moraju dobro poznavati način izvršenja kaznenog djela, tzv. tehnički modus operandi. To je kriminalistička kategorija koja označava čitav splet čimbenika i uvjeta koji neposredno ili posredno utječu da se određeni kriminalni događaj ili kazneno djelo manifestiraju s određenim sadržajem i u odgovarajućem obliku. Način izvršenja odražava svojstva konkretnog kriminaliteta i utjecaj osobnih svojstava i sposobnosti samog počinitelja. On je simbioza objektivnog i subjektivnog. Često je rezultat uočenih zajedničkih svojstava koja proizlaze iz ponavljanja, profesionalizacije i organiziranosti. Poligrafist, dakle mora poznavati elemente načina izvršenja kaznenog djela. U najširem smislu to su: (1) opće i posebne okolnosti i faktori koji stvaraju uvjete za izvršenje kaznenog djela, (2) stupanj ponavljanja, (3) tragovi i predmeti u vezi s kaznenim djelom, (4) metode i načini prikrivanja kaznenog djela, (5) mjesto izvršenja i ostala mjesta u vezi s kaznenim djelom, (6) sredstva izvršenja i način njihove upotrebe, modalni aspekt, (7) vrijeme izvršenja, temporalni aspekt, (8) objekt napada (ili radnje po kaznenom pravu), (9) objektivno-subjektivna svojstva počinitelja i sl.

Policijski poligrafisti su životno i radno upućeni na najužu suradnju s ovlaštenim službenim osobama kriminalističke policije. Da bi ta suradnja bila uspješna, poligrafist mora, uz ostalo, spoznati kriminogenezu i viktimogenezu konkretnog delikta i upoznati prošlost ispitanika. U praksi se često javljaju problemi po pitanju: kako argumentirano uvjeriti kriminalističku operativu o mogućnostima i nemogućnostima poligrafskog ispitivanja u konkretnom slučaju? Isto tako, kako ih uvjeriti u važnost prikupljanja podataka za potrebe poligrafskog ispitivanja, osobito kad je riječ o vizualnim i auditivnim podacima? Kako uvjeriti operativu da poligrafist ne postupa slobodno i po svom nahođenju, nego da je vezan propisima i pravilima svoje struke? Sporadično u svakodnevnoj policijskoj praksi javlja se specifičan oblik rivaliteta na relaciji operativa-poligrafist, u smislu tko je više zaslužan za otkrivanje i dokazivanje slučaja. Takve pojave treba energično spriječiti u samom početku. To je dokaz da se uloga i funkcija poligrafista ne shvaća. Koji puta pritisci operative mogu rezultirati tzv. "paušalnom kriminalizacijom osoba" od strane poligrafiste.

Postupci poligrafista često se odlikuju velikom mjerom sadržajnog identiteta i monotonih, rutinskih postupaka. Zato se oni moraju stalno boriti protiv svih oblika šablona, stereotipa i rutine, jer to ide na štetu njihove kreativnosti. Isto tako, oni stalno moraju voditi računa o tome da poligrafsko ispitivanje ne bude skupa metoda koja daje malo rezultata.

Postupak poligrafiste najuže je vezan uz njegovu osobnu dispoziciju. Ta dispozicija u toku života relativnom konstantnošću razlikuje jedne osobe od drugih. Ova relativna konstantnost ukrštava se s tzv. "individualnom situacijom" čovjeka. Poznato je da niti jedan čovjek, pa tako ni poligrafski ispitivač ne može konstantno jednako dobro uočavati, memorirati i reproducirati činjenice. Oscilacije u njegovom radu su neminovne i zato ga ne trebaju zabrinjavati. On ih mora biti svjestan i smanjiti ih na najmanju moguću mjeru. To treba imati u vidu i osoba ili tijelo koje vrši ocjenu rada poligrafista.

Poligrafist, kao i sve druge osobe podložan je svim mogućim utjecajima. Osobito su opasni utjecaji masovnih medija. Zbog svoje funkcije mora stalno nastojati da na minimum svede sve ono što je subjektivno, posebno u području vlastitih emocija. Osobito se treba čuvati davanja ocjene o stupnju socijalne upotrebljivosti nekog čovjeka. To nije njegovo stručno područje.

Poligrafist prije početka poligrafskog ispitivanja treba izvršiti detaljnu analizu određenog kriminalnog događaja. U ovom radu pod kriminalnim

dogadjem podrazumijevamo društveno opasni događaj koji indicira na kazneno djelo. Pri tome se mora čuvati da se ne usmjeri isključivo na manifestni sadržaj kriminalnog događaja, a manje na fenomenološki i kauzalni aspekt. Stalno treba imati u vidu da se sugestija u svakodnevnom radu javlja kao nametljivac kojeg se teško isključuje iz sadržaja rada.

Poligrafist se svakodnevno izlaže raznim profesionalnim rizicima, radnim i zdravstvenim (bio-hazard) i sl. Zato se on mora odlikovati posebnom mnogostranošću u poznavanju društvenih odnosa i ljudskog života, kao i prirodnih zakona. On mora biti svojevrsan sociolog. Zbog navedenog, koji puta se poligrafisti mogu smatrati nedoraslima za veličinu i težinu službenog zadatka koji trebaju obaviti. Unatoč toga oni povjereni zadatak moraju izvršiti s punom odgovornošću.

Poligrafisti su često u različitim dilemama, u borbi sa samim sobom. Njihov duh je rijetko slobodan. Oni žive pod pritiskom prošlih (riješanih ili neriješenih), sadašnjih i budućih slučajeva. Dan za danom oni pred očima imaju samo pravo, istinu, čast i dužnost. To od njih zahtijeva veliki psihofizički napor. Oni moraju uvijek sačuvati svoje dostojanstvo i dostojanstvo službe kojoj pripadaju, uzoran profesionalni i ljudski lik.

Poligrafist u svom radu treba biti depersonaliziran. To primarno znači da mora biti nepristran u smislu, da se u svom radu oslobodi osobnih sklonosti, stavova, predrasuda, strasti, navika i posebnosti.

3. Funkcije poligrafskog ispitivača

Unutar kriminalističke procedure (istrage) koju provode policijska tijela, poligrafski ispitivač može se javiti u dvojakoj ulozi. Može se javiti u svojstvu stručnog savjetnika ili pomoćnika tijela postupka, dakle, u svojstvu stručne osobe i u svojstvu kriminalističkog vještaka sui generis. Obzirom na zakonska rješenja u Republici Hrvatskoj riječ je o neformalnom vještačenju, u kriminalističkom ili spoznajnom smislu.

a) *Poligrafist kao stručni savjetnik*: kao stručni savjetnik (konzultant) poligrafist se javlja kad je tijelu postupka prije, u toku i nakon provođenja poligrafskog ispitivanja potrebno kakvo stručno objašnjenje ili savjet tehničke ili druge prirode prilikom provođenja operativnih radnji i mjera u vezi s poligrafskim ispitivanjem. Stručna objašnjenja mogu se dati usmeno ili pismeno. Poligrafist je dužan dati

savjet ili objašnjenje tijelu postupka po svom najboljem znanju i uvjerenju i odgovoran je za dani savjet ili uputu, odnosno objašnjenje.

b) *Poligrafist kao stručni pomoćnik*: kao stručni pomoćnik tijela postupka, poligrafist se javlja kad pod rukovodstvom i po nalogu tijela postupka poduzima pojedine mjere i radnje operativne prirode u cilju prikupljanja činjenica potrebnih za provođenje poligrafskog ispitivanja lege artis. Smatramo da ta pomoć mora biti neophodna i da ne trpi odlaganje. Nemoguće je enumerirati sve vrste i oblike te pomoći, jer imaju strogo individualni karakter i variraju od slučaja do slučaja i od tijela do tijela postupka. S kriminalističkog i profesionalnog stanovišta ova pomoć poligrafiste mora biti raznovrsna, nesebična i stalna. U osnovi može biti izravna i neizravna. Ona mora biti pružena u skladu s kriminalističkim standardima. Budući da poligrafsko ispitivanje spada u konverzacijski dio policijskog rada, po prirodi stvari ta pomoć će se primarno sastojati u obavljanju tzv. informativnih razgovora i intervjua i prikupljanju stvarnog materijala radi predočavanja ispitaniku (vizualnog, auditivnog, odorološkog i sl.). Prirodu i potrebu pomoći diktira kriminalni događaj ili kazneno djelo u konkretnom slučaju. Trebalo bi u svakodnevnoj praksi dogovoriti i u pismenoj formi fiksirati oblike pomoći i način suradnje s tim u vezi. Funkcija stručnog savjetnika i pomoćnika na strani poligrafskog ispitivača zahtijeva osim "autohtonog" znanja i dobro poznavanje pravila kriminalistike, kaznenog prava i sl. U vezi s navedenim javlja se i pitanje da li bi u skladu s financijskim mogućnostima policijskog tijela trebalo provesti specijalizaciju poligrafista npr. prema istorodnim ili istovrsnim kategorijama kaznenih djela, sukladno njihovoj katalogizaciji u kaznenom zakonu ili nekim drugim kriterijima? Smatramo da bi specijalizacija omogućila kvalitetnije pružanje stručnih savjeta i stručne pomoći, kao i samo provođenje poligrafskog ispitivanja. Specijalizacija se može provesti i u skladu sa specijalizacijom djelatnika kriminalističke policije.

c) *Poligrafist kao vještak*: postupak poligrafskog ispitivanja i davanje nalaza i mišljenja od strane poligrafiste ima sve karakteristike postupka vještačenja. Riječ je o vještačenju neformalnog karaktera. U praksi se govori o vještačenju u spoznajnom smislu. Poligrafsko ispitivanje naređuje se pismenim nalogom (naredbom) nadležnog policijskog tijela, o čemu će kasnije biti više riječi. Kako je navedeno, provođenje poligrafskog ispitivanja, interpretacija poligrama i davanje nalaza i mišljenja je stvarno svojevrsni postupak neformalnog vještačenja, prema aktualnim zakonskim rješenjima u Republici Hrvatskoj. U vezi s navedenim postavlja se pitanje, kad bi se u toku glavne rasprave optužba i obrana dogovorile da se neka osoba podvrgne poligrafskom ispitivanju i da bi rezultat prihvatili kao dokaz u postupovnom smislu, kako bi na to reagirao sud?

Ispitanik se u toku poligrafskog ispitivanja (vještačenja) javlja kao personalni izvor informacija (aktivni i pasivni), radnja ispitivanja ima karakter dokaznog sredstva, poligram kao predmet (objekt) vještačenja, odnosno nalaz, a interpretacija poligrama ima karakter zaključka ili mišljenja.

Smatramo da nema nikakvih zapreka da se u toku poligrafskog ispitivanja primijene po analogiji norme Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske ("Narodne Novine" br. 110/97.) koje se odnose na vještačenje. Zbog specifičnosti postupka poligrafskog ispitivanja, neka pitanja moraju se riješiti posebnim pravilnicima ili uputama, o čemu će kasnije biti više riječi. U vezi s navedenim, tj. tezom da je poligrafski ispitivač neformalni vještak sui generis, otvara se i pitanje, koje neće biti predmet ovih razmatranja: kako se postaje poligrafskim ispitivačem? Nadalje, budući da je prema sadašnjem stanju stvari u Republici Hrvatskoj poligrafski ispitivač ovlaštena službena osoba tijela policije, kako postići njegovu što veću samostalnost i nezavisnost u smislu vertikalne i horizontalne subordinacije u policiji? Osobno smatramo da u prilog njegove samostalnosti govori primjena odredaba ZKP-a o vještačenju, koje se mogu primijeniti po analogiji.

Iz izloženog proizlazi da je poligrafsko ispitivanje taktičko-tehnička mjera i radnja koja u potpunosti ispunjava uvjete radnje vještačenja, što ćemo nastavno pokušati i dokazati.

4. Određivanje poligrafskog ispitivanja

Smatramo da poligrafsko ispitivanje treba odrediti uvijek, ukoliko to financijske i organizacijske okolnosti dozvoljavaju, kad razjašnjavanje kriminalnog slučaja to imperativno traži. Pri tome težina i društvena opasnost kriminalnog događaja ne bi trebali biti primarni kriteriji za određivanje poligrafskog ispitivanja. Kriterij treba biti složenost i kompliciranost u razjašnjavanju kriminalnog događaja.

U vezi s određivanjem poligrafskog ispitivanja, bolje rečeno naređivanjem, javlja se i jedan temporalni moment u vidu pitanja: kada odrediti poligrafsko ispitivanje, da bi ono dalo maksimalne rezultate? Po prirodi stvari, osnovni preduvjet je, da se raspolože s dovoljno podataka potrebnih poligrafskom ispitivaču da može pristupiti poligrafskom ispitivanju po pravilima poligrafske struke. Zbog niza objektivnih razloga, a koji puta i subjektivnih, nije moguće unaprijed odrediti neke stroge rokove za poduzimanje poligrafskog ispitivanja od časa saznanja za kriminalni

događaj ili kazneno djelo. Koji puta se osumnjičenik otkrije i nakon nekoliko godina ili samo kazneno djelo. Svakako da protok vremena izravno utječe na način provođenja poligrafskog ispitivanja.

U nalogu za poligrafsko ispitivanje (vještačenje) tijelo postupka treba navesti u vezi s kojim kriminalnim slučajem ili kaznenim djelom i kojim raspoloživim činjeničnim fondom treba obaviti poligrafsko ispitivanje, te kome se ono povjerava. Ukoliko je to moguće, tijelo postupka koje daje nalog za poligrafsko ispitivanje treba navesti u kom pravcu, opsegu i eventualno roku treba obaviti poligrafsko ispitivanje. Riječ je o tzv. okviru poligrafskog ispitivanja i zadacima poligrafskog ispitivača. Poligrafski ispitivač neće postupiti po nalogu, ako je njegov sadržaj protivan pozitivnim propisima u vezi s poligrafskim ispitivanjem ili pravilima poligrafske struke. Na to je dužan upozoriti tijelo postupka. Programiranje pojedinog zadatka, kao postavljanje algoritma za njegovo rješavanje shvaćenog u užem smislu, uvijek je u nadležnosti poligrafskog ispitivača.

Tijelo postupka koje daje nalog, po prirodi stvari mora dobro poznavati domete aktualnih znanja i vještina na području poligrafskog ispitivanja, kao i domete poligrafskih ispitivača koji mu stoje na raspolaganju. Možda su dometi po tom pitanju u nekim zemljama mnogo veći, pa tijelo postupka mora stalno voditi računa da pred "domaće" poligrafiste ne postavlja za njih nerealne zahtjeve. Riječ je o poznavanju pripadnosti konkretnog problema specijalnom području poligrafskog ispitivanja. Ukoliko tijelo postupka ne poznaje dovoljno opseg i specifičnosti posebnih znanja koje primjenjuje poligrafist u svom radu, ili u nešto nije sigurno, ono neće moći ispostaviti pravilan nalog za poligrafsko ispitivanje. Zato je ono u takvim slučajevima dužno, prije određivanja poligrafskog ispitivanja, konzultirati poligrafistu. To je naprijed navedeni slučaj poligrafiste kao stručnog savjetnika ili konzultanta tijela postupka. Nerealno postavljeni zadaci poligrafisti odražavaju nepoznavanje problema ili prepuštanje problema poligrafisti.

Tijelo postupka mora u nalogu osigurati poligrafisti čvrste polazne osnove u smislu raspoloživog činjeničnog supstrata (podataka). Kako smo naveli, ono je ovlašteno na neki način odrediti i granice rada poligrafiste, što on obzirom na identitet naloga mora poštovati, jer u protivnom ulazi u zonu prekoračenja ovlaštenja. Postavlja se pitanje: što su to čvrste polazne osnove? Na ovom mjestu, ilustracije radi, naveli bismo neke podatke koji spadaju u taj pojam: (1) podaci o kriminalnom događaju ili kaznenom djelu. Primarno se imaju u vidu kriminalističke karakteristike, što je širi pojam od bića kaznenog djela i obuhvaća cjelokupnost tipičnih i individualnih obilježja djela, osobito u pogledu situacije izvršenja djela.

Riječ je o sklopu strukture kriminalnog događaja ili kaznenog djela koju u osnovi čine: prostor (lokacija, ambijentalna komponenta), vrijeme, način i sredstvo izvršenja (tehnički modus operandi), sudionici u djelu, socijalno okruženje, pretpostavljeni motiv počinitelja itd., (2) raspoloživi tragovi i predmeti u vezi s kriminalnim događajem ili kaznenim djelom. Temeljni elementi tragova i predmeta moraju biti detaljno opisani uz povezivanje s utvrđenim ili pretpostavljenim mehanizmima njihovog nastanka, kao i njihov položaj, međusobni odnos i suodnosi. Riječ je o situacijskim i dijagnostičkim ocjenama utvrđene materijalne situacije (objektivnog nalaza) od strane tijela postupka, (3) utvrđeno ili pretpostavljeno vrijeme zadržavanja počinitelja na mjestu događaja, kao i utvrđeni ili pretpostavljeni putovi dolaska i odlaska počinitelja, (4) kada je bilo više sudionika u kriminalnom događaju ili kaznenom djelu treba dostaviti podatke o njihovim ulogama u izvršenju djela (način participacije u djelu) i to prema stadijima izvršenja djela (prije djela, u toku djela i nakon djela) i njihovom broju. Riječ je o načinu ulaska u kažnjivu zonu, (5) podaci o utvrđenom ili pretpostavljenom motivu ili motivima počinitelja. Nedostatak motiva indicira na duševno bolesnu osobu koja treba biti podvrgnuta psihijatrijskom vještačenju, (6) sumarni kronološki pregled kriminalnog događaja ili kaznenog djela, (7) postojeće sumnje (dokazi) po kategorijama sumnji koje postoje prema potencijalnim ispitanicima na poligrafu itd.

Tijelo postupka može tokom poligrafskog ispitivanja vršiti pismenu nadopunu naloga i postavljati pitanja koja se odnose na novo- prikupljene činjenice i okolnosti. Riječ je o dopunskom poligrafskom ispitivanju. Ukoliko je poligrafsko ispitivanje završeno, može se raditi o novom poligrafskom ispitivanju.

Sadržaj zadataka poligrafskom ispitivača i način njihovog formuliranja ovisi o nizu čimbenika koji proizlaze iz prirode konkretnog kriminalnog događaja ili kaznenog djela, djelovanja metodičkih pravila i načela kriminalističke znanosti i šire, načela kaznenog postupovnog prava, koja važe i za policijske djelatnike. Drugim riječima, iz naloga za poligrafsko vještačenje treba biti vidljivo što poligrafskim ispitivanjem treba utvrditi ili potvrditi. U tzv. "hodu" poligrafskog ispitivanja, tijelo postupka može zadatke poligrafisti mijenjati ili nadopunjavati, odnosno postavljati nove. Riječ je o dopuni naloga za poligrafsko ispitivanje.

U toku poligrafskog ispitivanja poligrafist načelno ne smije poduzeti ništa osim onog što je od njega zatraženo u nalogu za provođenje poligrafskog ispitivanja. Iznimno, ako je riječ o koneksitetu činjenica koje se utvrđuju i kumulativnog postojanja opasnosti od odgode, on bi po nama smio na neki način proširiti sadržaj naloga za poligrafsko ispitivanje. Smatramo da

je riječ o svojevrsnom poslovodstvu bez naloga, tj. polazi se od toga, da je postojala mogućnost obavješćavanja tijela postupka, da bi ono u navedenom pravcu proširilo nalog za poligrafsko ispitivanje, kako je to učinio poligrafist. Riječ je o poštovanju identiteta sadržaja naloga za poligrafsko ispitivanje. To su dakle slučajevi kada poligrafist nije u mogućnosti "odmah" obavijestiti tijelo postupka i zatražiti dopunu ili izmjenu sadržaja naloga (npr. u toku samog ispitivanja koje se ne smije prekinuti). U protivnom, bila bi riječ o prekoračenju ovlaštenja od strane poligrafiste.

Tijelo postupka treba u nalogu svaki pojedini zadatak odvojeno formulirati. Ono mora paziti da pri formuliranju zadataka poligrafisti ne polazi od pretpostavke da je već dokazano ono što poligrafskim ispitivanjem tek treba utvrditi, odnosno dokazati. Tijelo postupka mora pravilno usmjeriti rad poligrafiste, dajući mu realne polazne osnove za ispitivanje. Postavljena pitanja moraju imati primjeren, točno određen sadržaj i kvalitetu. Ona moraju biti konkretna, precizna i jasna i tako formulirana da poligrafist može dati pozitivan ili negativan odgovor. Nadalje, pitanja moraju biti nedvosmislena, postavljena određenim redoslijedom itd. Da bi se otklonili mogući "šumovi" komunikacijske prirode na relaciji tijelo postupka-poligrafist, preporučuje se poligrafistu angažirati pravovremeno ili ga barem informirati o slučaju u što ranijim stadijima postupka. Analogno rješenjima u ZKP-u u odnosu na vještaka, koji puta biti će poželjno budućeg poligrafistu pozvati na očevid, pretragu stana i sl. Na taj način poligrafist se zorno upoznaje sa situacijom na mjestu na kojem je izvršen kriminalni događaj ili mjestima koja su s njim u vezi. Poligrafist se na taj način upoznaje s prostornim (ambijentalnim) faktorom, morfološkim karakteristikama tragova i predmeta koji su u vezi s izvršenim kriminalnim događajem (ili se opravdano pretpostavlja da su s njim u vezi) i sl. Zorno upoznavanje s navedenim činjenicama olakšava kasnije poligrafsko ispitivanje.

Smatramo da poligrafistu ne treba upoznati s raspoloživim činjenicama samo prije ili u toku poligrafskog ispitivanja, nego i s novo utvrđenim činjenicama nakon njegovog provođenja. Na temelju njih poligrafist može izvršiti dopunu ili izmjenu nalaza i mišljenja, odnosno može predložiti dopunsko ili novo poligrafsko ispitivanje, odnosno može reinterpretirati poligram. Obzirom na brojnost kaznenih djela u vezi kojih se provodi poligrafsko ispitivanje, različitost načina i sredstava njihovog izvršenja itd. poligrafskom ispitivanju ne smije se pristupiti rutinski, stereotipno. Isto vrijedi i za pisanje naloga za poligrafsko ispitivanje. Enormni razvoj svih vrsta kriminaliteta zahtijeva od poligrafista da stalno prate buran razvoj znanosti i tehnike i to ne samo na području poligrafske struke. Nema

mjesta pozivanju na svoj intuitivni osjećaj. Primijenjene poligrafske metode i sredstva moraju biti usklađene sa suvremenim razvojem znanosti i tehnike, osobito na području poligrafije. Odluka tijela postupka da li primijeniti poligrafsko ispitivanje ili ne, diktirana je ocjenom da li je za otkrivanje i utvrđivanje činjenica u konkretnom postupku potrebna primjena posebnih stručnih znanja i vještina kojima raspolaže poligrafist. Inicijativa tijelu postupka za određivanje poligrafskog ispitivanja može poteći i od poligrafiste kada okolnosti konkretnog slučaja to zahtijevaju. U tome se i ogleđa uspješna suradnja na relaciji operativa-poligrafski ispitivači.

5. Pretpostavke za korektno određivanje poligrafskog ispitivanja:

Prije svega tijelo postupka mora dobro poznavati opću problematiku onog zbivanja u kojem je "niknuo" kriminalni događaj ili kazneno djelo. Pri tome ono stalno mora imati u vidu da okolnosti pod kojima je nastao određeni kriminalni događaj variraju od slučaja do slučaja. Kod nekih kriminalnih slučajeva te okolnosti su mnogo lakše shvatljive samo na temelju opće i kriminalističke naobrazbe. Mora se polaziti od čistih i čvrstih polaznih osnova u vidu što detaljnijeg činjeničnog stanja.

Kriminalisti tijela postupka koji određuju poligrafsko ispitivanje moraju raspolagati s odgovarajućim znanjima iz područja poligrafskih ispitivanja, da bi mogli pravilno odrediti poligrafsko ispitivanje i pratiti rad poligrafskog ispitivača. Poželjno je da "prag" tih znanja bude što viši, obzirom na današnji trend naglog razvoja tehnike poligrafskog ispitivanja. Zbog navedenog, kako je već rečeno, u kriminalistički i pravno složenim slučajevima, tijelo postupka trebalo bi se pravovremeno konzultirati s poligrafistom, a ne samo pasivno čekati na ishod poligrafskog ispitivanja. Ukoliko se sumnja da je riječ o profesionalnim kriminalcima koji su mogli učiniti i druga kaznena djela (istorodna ili raznorodna) ili da je inkriminirano djelo zbog kojeg se traži provođenje poligrafskog ispitivanja učinjeno u većem opsegu, na to treba pravovremeno upozoriti poligrafistu.

Iz do sada navedenog proizlazi da tijelo postupka, da bi pravovremeno i adekvatno odredilo poligrafsko ispitivanje mora imati u vidu : što se s poligrafskim ispitivanjem može utvrditi, npr.: (1) vrsta, opseg i modaliteti kriminalne djelatnosti, (2) pojedini postupci i radnje ispitanika, ovisno o stadiju kriminalnog događaja ili kaznenog djela i statusu osobe ispitanika (osumnjičenik, žrtva, svjedok), (3) elementi djelatnosti osumnjičenika važni za kvalifikaciju djela i načina njegovog ulaska u kažnjivu zonu, (4) oblik krivnje, (5) provjeriti obranu osumnjičenika ili njegovo priznanje u

slučaju sumnje na djelomična ili lažna priznanja, (6) pojedini detalji kriminalnog slučaja itd.

Prije određivanja poligrafskog ispitivanja, tijelo postupka treba voditi računa da li će poligrafskom ispitivaču trebati pribaviti dopunske podatke i na to ga u nalogu treba obavijestiti. Poligrafsko ispitivanje ne smije se odrediti, niti prerano, niti prekasno. Kriminalisti koji rade na slučaju u vezi s kojim se određuje poligrafsko ispitivanje trebaju biti u stalnom kontaktu s poligrafskim ispitivačem i zajedno s njim prosuđivati da li treba poduzeti neke mjere i radnje i koje, i to kako prije poduzimanja poligrafskog ispitivanja, tako i u njegovom toku, odnosno nakon njegovog provođenja u skladu s postignutim rezultatima.

Tijelo postupka je dužno sve utvrđene činjenice do časa poduzimanja poligrafskog ispitivanja, bez obzira na stupanj sigurnosti s kojim su činjenice utvrđene, podvrgnuti kompleksnoj analizi i to koji puta zajedno s poligrafskim ispitivačem.

6. Izbor osobe poligrafskog ispitivača

Ako organizacijska i kadrovska rješenja to omogućavaju, tijelo postupka treba izvršiti svrsishodan izbor osobe poligrafskog ispitivača. To je središnji problem dokazivanja poligrafskim ispitivanjem. Tijelo postupka dužno je prosuditi da li je konkretni poligrafist, onaj koji je na raspolaganju, sposoban mirno, zrelo i savjesno obaviti poligrafsko ispitivanje i ocijeniti poligram, odnosno dati nalaz i mišljenje. Ono treba uzeti u obzir koliko će poligrafski ispitivač stvarno u funkciji poligrafskog vještaka, prema svojim karakternim osobinama, biti spreman i voljan svoja utvrđenja i tvrdnje iznositi nepristrano i što decideranije (koliko to okolnosti dopuštaju) u skladu s postulatima znanosti i tehnike u području poligrafije, poligrafske struke, čija pravila i metode poligrafist primjenjuje. Riječ je o svojevrsnoj provjeri kompetencije poligrafskog ispitivača.

U vezi s navedenim, pred tijela postupka u svakodnevnoj praksi se javljaju brojna pitanja, npr.: (1) da li je poligrafist dovoljno obučen za rad s poligrafom? (2) da li dovoljno poznaje metode i postupke poligrafskog ispitivanja? (3) da li je i kada poligrafist prošao test kompetentnosti i kakav, odnosno provjeru znanja i kada? (4) s kakvim iskustvom u radu na poligrafskim ispitivanjima raspolaže poligrafski ispitivač? i sl. Tamo gdje postoji specijalizacija poligrafskih ispitivača obzirom na vrstu kriminalnih događaja ili kaznenih djela ili vrste metoda koje u radu primjenjuje poligrafski ispitivač i sl., tijelo postupka treba odabrati

najpogodniji stručni profil poligrafskog ispitivača. Drugim riječima treba uzeti u obzir karakter poligrafskog ispitivanja koje obavlja pojedini poligrafist. Smatramo da je vrijeme "all round" poligrafista prošlo. Specijalizacija je imperativ i u poligrafiji. Nema više mjesta univerzalnim poligrafistima.

Uvijek treba imati u vidu mogućnost postojanja antagonizma između poligrafiste i pojedinih kategorija ispitanika. Kako je ranije navedeno, tijelo postupka mora stalno voditi računa o tome da li je poligrafist sposoban mirno, zrelo i savjesno provesti poligrafsko ispitivanje ili je sklon zaključke izvoditi naprečac i prema trenutnom raspoloženju i sl. Isto tako, da li poligrafist na kriminalni događaj gleda kritički, kao na društveno štetan i opasan događaj u granicama objektivnosti. Poligrafist ne smije stvarati neke svoje kriterije društvene opasnosti kriminalnih događaja ili svoj kazneni zakon, kao ni olakotne i otegotne okolnosti i sl. Nije dobro kada on na neki kriminalni događaj gleda previše blagonaklono, jer on po njemu nije znatnije društveno opasan (štetan). Konačno, tijelo postupka treba zaključiti koliko će konkretni poligrafski ispitivač biti spreman, da prema svojim karakternim osobinama iznese nalaz i mišljenje nepristrano i što decidiranije, bez ograda i rezervi. Ono treba ocijeniti i koliko poligrafist poznaje protutaktike profesionalnih kriminalaca koji tokom ispitivanja provociraju, vrijeđaju, simuliraju i disimuliraju, agrviraju i sl. Registrirani su slučajevi da su na tom području uspjeli prevariti i iskusne psihijatre. Koristimo priliku da na ovom mjestu ukažemo na neke manifestacije "kliničke slike" simulanata. Obično je riječ o : (1) "gubljenju" svijesti, (2) glumljenju nagluhosti, gluhonijemosti ili nijemosti, (3) simulaciji epileptičkih napadaja, (4) lažnoj amneziji, (5) lažnim sumanutim idejama npr. ponavljanju gluposti, govorenju "ja sam Napoleon" i sl., (6) lažnoj sljepoći, (7) lažnim simptomima duševnih bolesti kao što su razne halucinacije, paranoidne ideje i sl., (8) glumljenju ograničenosti (tuposti) itd.

Nadalje, ovisno o vrsti kriminalnog događaja tijelo postupka treba ocijeniti koliko poligrafist poznaje kriminalističku i pravnu terminologiju, anatomske karakteristike čovjeka itd. Važno je pitanje, koliko je poligrafist sposoban i voljan prilagoditi razinu svog vokabulara, vokabularu ispitanika, spustiti se na njegovu razinu, osobito kada je riječ o priprostim ljudima. Neki poligrafisti smatraju da takvim postupkom gube na autoritetu, a stvari stoje upravo obratno.

Koji puta će kod izbora osobe poligrafista ulogu igrati poznavanje određenih lokaliteta u smislu jezika, običaja, predrasuda, pogleda i nazora na svijet pojedinaca, njihovih hobija i sl., kao i poznavanje temeljnih

zasada nekih religija. Važno je i pitanje koliko je poligrafist spreman, sposoban i voljan jezik poligrafske struke prilagoditi razini znanja kriminalista koji koriste njegove usluge. Termini tehničari iz područja poligrafske struke trebaju biti dani u zagrada. Pretjerano insistiranje na poligrafskom rječniku može ukazivati na sklonost nekakvom obliku elitizma.

Tijelo postupka mora ocijeniti i da li poligrafist dovoljno poznaje tipologiju počinitelja, žrtava i svjedoka pojedinih kategorija kaznenih djela uopće i koliko poznaje kriminalističku proceduru (istragu) zvanu kriminalistička obrada. Tijelo postupka mora ocijeniti, kada priroda kriminalnog događaja to nalaže, da li poligrafist dovoljno poznaje postulate medicinske kriminalistike i sudske medicine, odnosno medicinske i psihijatrijske znanosti, raznih prirodnih i društvenih znanosti npr. kriminologije, viktimologije i sl. Budući da poligrafističko ispitivanje spada u konverzacijski dio policijskog rada, tijelo postupka mora ocijeniti i da li poligrafist raspolaže sposobnošću uspostavljanja potrebne konverzacijske razine s različitim kategorijama ispitanika. Kao što sam naziv kaže, poligrafsko ispitivanje je ispitivanje ljudi pod posebnim okolnostima uz pomoć instrumenta. To uz ostalo traži dobro poznavanje postulata forenzičke i kriminalističke psihologije.

7. Rad poligrafskog ispitivača

Ova tema je dovoljno poznata i obrađena u stručnoj poligrafskoj literaturi, pa ćemo se zato osvrnuti samo na neke njene aspekte, koji su po nama važni za ovaj rad. Suvremeno poligrafsko ispitivanje pretpostavlja provođenje temeljitih priprema tog ispitivanja. Treba izraditi pismeni plan rada i u njemu postaviti brojne opće i posebne verzije (princip maksimuma verzija) u vezi s konkretnim slučajem. Izrada plana ne trpi nikakve šablone i stereotipe. U slučaju potrebe u "hodu" poligrafskog ispitivanja plan treba doživjeti nužne promjene. Planiranje verzija poligrafskog ispitivača je metoda ostvarivanja poligrafskog ispitivanja. Poligrafist je obavezan u planu ispitivanja na plastičan način i u skladu s tipom postupka shvatljiv način, izložiti historijat slučaja u vezi s kojim se provodi poligrafsko ispitivanje. Naime, tijelo postupka nije pozvano da ocijeni samo konačni rezultat poligrafskog ispitivanja, nego i njegove putove, a u tome mu pomaže historijat slučaja i verzije poligrafiste. Planiranje verzija znači i traženje putova za obavljanje poligrafskog ispitivanja. Opće verzije odnose se na cijeli postupak poligrafskog ispitivanja, a posebne verzije na pojedine etape ispitivanja. Posebne verzije u određenoj etapi rada poligrafiste omogućavaju izbor najadekvatnije i

najpravilnije metodike obavljanja dotične etape poligrafskog ispitivanja, njen hodogram. Verzije kultiviraju eventualni površni praktičizam u radu poligrafskog ispitivača.

U pripreme poligrafskog ispitivanja spada i izrada okvirnih testova prema vrsti kaznenih djela, popis očekivanih pitanja i sl. Isto tako ta priprema obuhvaća i poduzimanje mjera da se stresne situacije u odnosu na ispitanika i poligrafistu svedu na najmanju moguću mjeru. Rad poligrafskog ispitivača u osnovi svodi se na : (1) upoznavanje s predmetom poligrafskog ispitivanja, (2) analiziranje raspoloživog činjeničnog fonda, (3) provođenje poligrafskog ispitivanja i (4) izvođenje zaključka.

U svom radu poligrafski ispitivač se mora uvijek suzdržavati od ponašanja koja bi mogla biti štetna po interese postupka i ispitanika. Tu spada, na primjer, odavanje sadržaja poligrafskog ispitivanja neovlaštenim osobama, kao i stanja postupka. Neovlaštene osobe mogu biti i ovlaštene službene osobe policije koje ne rade na konkretnom slučaju. Riječ je o odavanju službene tajne. Na ovom mjestu upozorili bi da i poligrafski ispitivači međusobno moraju čuvati službenu tajnu. Tako npr. prema strogom shvaćanju službene tajne poligrafski ispitivači koji ne rade na konkretnom slučaju ne bi smjeli biti upoznati sa slučajem koji vodi određeni poligrafski ispitivač, iako su i oni vezani službenom tajnom. Diskrecija mora osobito doći do izražaja u radu poligrafskih ispitivača. Odavanjem službene tajne poligrafski ispitivač ulazi u kažnjivu zonu. Generalno se može konstatirati, da poligrafski ispitivač svojim načinom rada i komuniciranja s trećim osobama u koje ubrajamo i ovlaštene službenike policije koji ne rade na konkretnom slučaju, trebaju pružiti što manje podataka o postupku ispitivanja i uopće o predmetu na kojem rade. Drugim riječima trebaju pružiti što manje neizravnih (indirektnih) osnova za saznanje podataka iz postupka ispitivanja. Stalno moraju voditi računa o mogućim nehotičnim oblicima demaskiranja postupka.

Ukoliko treba privremeno oduzeti neke predmete za potrebe poligrafskog ispitivanja npr. dokumentaciju, fotografije, pretpostavljena ili poznata sredstva izvršenja i sl. sukladno odredbama ZKP-a Republike Hrvatske, koje odredbe po nama vrijede i za poligrafske ispitivače, iako je riječ o neformalnom obliku vještačenja i iako su poligrafski ispitivači ovlaštene osobe policije, oni ne bi smjeli samoinicijativno privremeno oduzimati te predmete. Poligrafski ispitivač se mora obratiti tijelu postupka i zatražiti da mu se potrebni predmeti dostave za potrebe poligrafskog ispitivanja. Tijelo postupka može povjeriti oduzimanje tih predmeta i poligrafskom ispitivaču kao svom stručnom pomoćniku, o čemu je bilo riječi, ali se to

oduzimanje mora obaviti pod rukovodstvom tijela postupka, a ne delegiranjem njegovih ovlasti na poligrafskog ispitivača.

Pripreme poligrafskog ispitivanja trebaju biti provedene lege artis, što znači, po pravilima poligrafske struke (tehnike). Kako bi se pripremila potrebna pitanja, osobito "kritična", poligrafski ispitivač u stadiju pripreme poligrafskog ispitivanja mora raspolagati s dovoljno podataka o : (1) kriminalnom događaju ili kaznenom djelu u odnosu na njegovu objektivnu i subjektivnu stranu (način, mjesto, vrijeme i sredstvo izvršenja, okolina, situacijski elementi, počinitelji i suučesnici, drugi sudionici, oblik krivnje, pretpostavljeni motiv i sl.), (2) podaci o zadnja 24 sata ispitivanja, (3) da li je bio obavljen informativni razgovor s ispitanimom, tko ga je i kada obavio, gdje i sadržaj iskaza, (4) kronologiji zbivanja koja čine kriminalni događaj i dr.

8. Uloga tijela postupka

Kada je riječ o ulozi tijela postupka koje je naredilo poligrafsko ispitivanje smatramo da je najbolje poslužiti se analogijom i primijeniti odredbe pozitivnog postupovnog zakonodavstva, koje se odnose na radnju vještačenja. U ZKP-u Republike Hrvatske, zakonodavac za tijelo postupka koje naređuje vještačenje koristi pojam "rukovoditi vještačenjem". Smatramo da danas kod znatnog broja suvremenih vještačenja tijelo postupka zbog nepoznavanja pravila struke po kojima se provodi vještačenje i obzirom da se vještačeja u pravilu provode u laboratorijima nije u mogućnosti da neposredno rukovodi vještačenjem. Smatramo da sve navedeno, mutatis mutandis vrijedi i za poligrafsko ispitivanje, kao oblik vještačenja neformalne prirode (bar za sada). Osobno ne vidimo razlog da za poligrafsko ispitivanje vrijede niži pravni i etički standardi nego za vještačenja u kaznenom postupku! U protivnom poligrafsko ispitivanje ne bi ispunjavalo visoke standarde zaštite ljudskih prava i sloboda. Sukladno zakonskim rješenjima tijelo postupka si može uzeti stručnog savjetnika ili pomagača koji mu pomaže u "rukovođenju" vještačenjem. No ono tada de facto rukovodi posredno. Između tijela postupka i vještaka interpolira se treća osoba, što zakonodavac nije imao u vidu. Po nama je zato bolje govoriti o specifičnom obliku suradnje između tijela postupka i vještaka, u našem slučaju poligrafskog ispitivača. Tijelo postupka na bilo koji način ne smije zadirati u funkciju poligrafskog ispitivača. Pri tome su važni stalni neposredni kontakti s poligrafskim ispitivačem.

Pošto zastupamo tezu da se na poligrafsko ispitivanje analogno odnose norme ZKP-a, tijelo postupka mora stalno voditi računa o tome da li postoje razlozi za izuzeće poligrafskog ispitivača u konkretnom slučaju. Ustanova izuzeća u širem smislu uključuje isključenje i otklon (rekuzaciju). Prema odredbi člana 37. st. 1. i 2. ZKP-a Republike Hrvatske suci i suci porotnici čim saznaju da postoji koji od razloga za isključenje iz čl. 36. st. 1. ZKP-a RH dužni su prekinuti rad na određenom predmetu i o tome izvijestiti tijelo postupka. Isto vrijedi i u slučaju ako se smatra da postoje druge okolnosti koje opravdavaju otklon (čl. 36. st. 2. ZKP-a RH). Riječ je o okolnostima koje izazivaju sumnju u nepristranost sudaca, u našem slučaju poligrafskog ispitivača. Po nama i poligrafski ispitivači moraju voditi računa o navedenim odredbama, kao i tijelo koje određuje poligrafsko ispitivanje. U čl. 250. ZKP-a RH propisani su razlozi za izuzeće vještaka. Tako se za vještaka ne može uzeti osoba koja ne može biti ispitana kao svjedok ili osoba koja je oslobođena dužnosti svjedočenja, kao ni osoba prema kojoj je kazneno djelo počinjeno. Razlog za izuzeće postoji i u vezi s osobom koja je zajedno s okrivljenikom ili oštećenikom zaposlena u istom državnom tijelu ili kod istog poslodavca. Ovaj zadnji razlog kada je riječ o poligrafskim ispitivačima stvara svojevrstan problem. Ako bi ga tumačili u užem strogom smislu riječi, poligrafski ispitivači Ministarstva unutarnjih poslova ne bi mogli poligrafski ispitati niti jednog policijskog službenika, jer su zaposleni u istom državnom tijelu. Po nama ovu odredbu treba tumačiti šire u smislu, da ne smiju navedene osobe biti zaposlene u istoj organizacijskoj jedinici. No kako bilo da bilo, po nama, o navedenim razlozima izuzeća treba stalno voditi računa, jer u slučaju njihovog zanemarivanja objektivnost poligrafskog ispitivača dovodi se ozbiljno u pitanje.

Tijelo postupka sukladno odredbama o vještačenju navedenog ZKP-a, ako ih primjenjuje po analogiji, dužno je stalno voditi računa o kompetentnosti poligrafskog ispitivača. On može biti nekompetentan zbog teoretskog neznanja ili praktične neobučenosti. Nekompetentnost poligrafskog ispitivača u pravilu rezultira negativnim ishodom poligrafskog ispitivanja. Zbog navedenih razloga, u poligrafskoj praksi javljaju se i tzv. ispričive pogreške poligrafskog ispitivača kojih on nije svjestan, jer su rezultat njegove nekompetentnosti. On savjesno radi, on se trudi, ali radi pogrešno "jer ne zna, da ne zna." Osnovni kriterij za tijelo postupka u pogledu kompetentnosti poligrafskog ispitivača je njegova formalna stručna sprema, profesionalno iskustvo i dosadašnji potvrđeni rezultati rada. Riječ je o kvalifikaciji poligrafskog ispitivača. Verzirano tijelo postupka pri ocjeni kvalificiranosti poligrafskog ispitivača uzima u obzir korišteni poligrafski instrumentarij i metode rada u konkretnom slučaju (i inače), uz naprijed

navedene kvalitete (ili nekvalitete) poligrafskog ispitivača osobne i profesionalne prirode.

Tijelo postupka po službenoj dužnosti mora cijeniti i da li je poligrafski ispitivač u toku poligrafskog ispitivanja razvio inicijativu u odnosu na sadržaj ispitivanja, koja ima karakter prekoračenja ovlaštenja danog u nalogu za poligrafsko ispitivanje. Smatramo da iz čitavog sustava normi ZKP-a Republike Hrvatske koje se odnose na vještačenje proizlazi pravo i obveza vještaka (u našem slučaju poligrafskog ispitivača) da razvije inicijativu u pogledu sadržaja ispitivanja, ne zadovoljavajući se samo davanjem odgovora na postavljena pitanja. To proizlazi iz načela inicijative (aktivnosti) vještaka, odnosno poligrafskog ispitivača, koje služi ostvarivanju načela objektivnosti vještaka i vještačenja, odnosno poligrafskog ispitivača i poligrafskog ispitivanja, kao i načelu postupovne samostalnosti vještaka (neovisnost u radu) i potpunosti u radu. Kao što je vidljivo, u ovom radu zastupamo stav, da odredbe pozitivnog zakonodavstva koje se odnose na vještačenje i osobu vještaka, treba uz nužne modifikacije primjenjivati u odnosu na poligrafsko ispitivanje i poligrafskog ispitivača. Ovakav pristup posljedica je našeg stava, da je poligrafsko ispitivanje oblik vještačenja, a poligrafski ispitivač vještak sui generis u neformalnom postupku policije. Ova neformalnost postupka i interno korištenje rezultata poligrafskog ispitivanja unutar tijela policije, ni najmanje ne umanjuje otkrivačko dokaznu funkciju poligrafskog ispitivanja. Koji puta je ono ultima ratio.

Da bi se prilikom određivanja poligrafskog ispitivanja unaprijed izbjegao mogući oblik prekoračenja ovlaštenja poligrafskog ispitivača danih u nalogu za poligrafsko ispitivanje i time narušio identitet naloga, smatramo da bi tijela postupka policije na kraju naloga u obliku generalne klauzule trebala omogućiti poligrafskim ispitivačima razvijanje inicijative u toku poligrafskog ispitivanja, za kojom plediramo u ovom radu. Ilustracije radi navodimo mogući sadržaj generalne klauzule : “... kao i da se poduzmu sve druge potrebne mjere i radnje koje se javljaju kao nužne po pravilima poligrafskog ispitivanja u navedenom slučaju.”

9. Nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača

Najvažniji dio nalaza poligrafskog ispitivača je poligram. Na temelju stručne interpretacije poligrama, koji se javlja kao predmet vještačenja, poligrafski ispitivač daje svoje mišljenje (zaključak). Poligram je oblik službene i javne isprave u grafičkom obliku. Službene jer ga ispostavlja službena osoba, a javne, jer to radi u obavljanju javne funkcije. Pod

interpretacijom poligrama podrazumijeva se primjena znanstvenih i stručnih spoznaja i metoda iz područja poligrafske znanosti na raspoloživo činjenično stanje, primarno poligram. Kako je navedeno, poligram se javlja kao predmet ispitivanja poligrafskog ispitivača. Riječ je o obliku utvrđivanja činjenica postupkom poligrafskog ispitivanja, kao neformalnog vještačenja *sui generis*.

Interpretacija poligrama od strane poligrafiste odvija se po pravilima poligrafske struke, koja se razvila i svakodnevno se razvija i u okviru koje su se iskristalizirala određena pravila za interpretaciju poligrama. Ta pravila nisu i ne mogu biti predmet pravnog reguliranja, jer su pravne norme statične, a u području znanosti i tehnike svakodnevno se javljaju nova otkrića, spoznaje i inovacije. Zato se pravnim normama mogu propisati samo opći okviri primjene nekog postulata znanosti i tehnike, kako u odnosu na poštovanje ljudskih prava, tako i u odnosu na pouzdanost metode ili sredstva (aprobacija) i sl. Sve rečeno odnosi se i na poligrame za koje se pretpostavlja da su dobiveni na korektan način.

Poligrafski ispitivač je dužan izložiti na plastičan i shvatljiv način i laicima, kako konačni rezultat, tako i historijat poligrafskog ispitivanja, jer tijelo postupka (i drugi) ne cijene samo konačni rezultat nego i putove koji su doveli do njega. Ti putovi moraju biti profesionalno i etički besprijekorni.

Kako je naprijed navedeno, poligrafski ispitivač je dužan u toku priprema poligrafskog ispitivanja i kasnije u njegovom toku, postavljati brojne opće i posebne verzije, ovisno o karakteristikama konkretnog slučaja na kojem radi. Istakli smo da je planiranje verzija posebna metoda rada poligrafskog ispitivača. Postavljene i korištene verzije putem metoda eliminacije, kumulacije i difundiranja poligrafist je dužan navesti u svom izvještaju (nalazu i mišljenju) na plastičan i uvjerljiv način. Na taj način vidljivi su putovi poligrafskog ispitivanja, a ne samo njegov rezultat kako je upozoreno. Planiranje verzija poligrafskog ispitivača u osnovi znači traženje pravilnih putova u okviru poligrafskog ispitivanja. Posebne verzije igraju važnu ulogu u pojedinim (određenim) etapama poligrafskog ispitivanja. Policijski poligrafski ispitivač mora po službenoj dužnosti stalno voditi računa o čuvanju identiteta i integriteta poligrama, čak i onda kada je u pohrani.

Iz do sada navedenog proizlazi da je poligrafist dužan aktivno surađivati s tijelom postupka i ostvariti svojevrsnu simetričnost u komuniciranju. Po teoriji informacije svaki postupovni subjekt vrši ulogu odašiljača i prijemnika. Na taj način se izbjegava jednostrana interpretacija i prezentiranje rezultata poligrafskog ispitivanja.

Poligrafski ispitivač treba u svom nalazu i mišljenju koristiti jezik i izraze razumljive laicima. Uvjetno rečeno, riječ je o jeziku sredine u semantičkom smislu. Sposobnost izražavanja u vezi spoznatih činjenica jednostavnim svakodnevnim jezikom, a kada situacija to nalaže i jezikom ulice, šatrovačkim jezikom, koji puta je prava umjetnost u okviru poligrafskog ispitivanja. Uočeno je da su osobe izvan kruga poligrafskih ispitivača nepovjerljive prema poligrafskim ispitivačima koji su uporni u upotrebi znanstveno-tehničkog žargona i raznih "termini-tehnici," smatrajući to načinom da se "zamagle" neke činjenice, osobito tamo gdje poligrafski ispitivači nisu dovoljno "kod kuće." Osim toga u takvom ponašanju osjećaju se primjese nepotrebnog, a možda i neutemeljenog elitizma.

U svom zaključku (mišljenju) poligrafski ispitivači trebaju biti što decidiraniji. U praksi nisu uočeni problemi s davanjem kategoričkih pozitivnih ili negativnih zaključaka. Problemi se javljaju kod zaključaka tipa : (1) moguće je, (2) dozvoljava se, (3) vjerojatno, (4) vrlo vjerojatno, (5) vjerojatno koje graniči s izvjesnošću i sl. Tijelo postupka želi znati što pojedini izrazi koje u zaključku koristi poligrafist stvarno znače u okviru poligrafije. To im treba opisno objasniti, ne ulazeći u matematiziranje pomoću postotaka, što je vrlo opasna orijentacija, osobito kod izraza koji sugeriraju visok stupanj vjerojatnosti. Poligrafist treba stalno imati u vidu da se izvjesnost i vjerojatnost u njegovom zaključku razlikuju ne samo u kvantitativnom, nego i u kvalitativnom smislu. Vjerojatnost u zaključku poligrafiste je uvijek samo mjera mogućnosti i ima karakter verzije. Na to je poligrafist dužan upozoriti tijelo postupka u svom izvještaju, kao i druge korisnike rezultata poligrafskog ispitivanja.

Iz izvještaja poligrafiste treba biti vidljiv stupanj točnosti i pouzdanosti poligrafskog instrumentarija i na čemu se on temelji. Isto tako i u odnosu na stupanj točnosti i pouzdanosti primijenjene metode ili metoda, kao i njihovi dometi. Treba navesti da li je poligrafski instrumentarij kondicioniran, odnosno baždaren, po kome, kada i kako, da li je u svjetskim relacijama još uvijek u primjeni, da li su korištene metode, po kome i kada aprobirane i sl. Poligrafski ispitivač kao i tijelo postupka stalno moraju voditi računa o tome da li su primijenjeni poligrafski instrumentarij i metode u skladu s pozitivnim propisima i ljudskim pravima i slobodama.

Tijelo postupka mora ocijeniti da li se iza nalaza i zaključka poligrafskog ispitivača nalazi njegovo čvrsto "moralno uvjerenje." Ukoliko je poligrafski ispitivač uzimao u obzir i poštovao običaje nekog kraja, navike ljudi i sl. to mora biti vidljivo iz njegovog izvještaja. Riječ je o kriminalističkom jeziku

pojave. Poželjno je da nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača budu vezani uz što manje pretpostavki. Ako poligrafski ispitivač ne može biti decidan ili dorečen u svojim tvrdnjama, treba navesti razloge za to. Vidimo da nalaz poligrafskog ispitivača mora sadržavati točan i potpun prikaz promatranih činjenica, primijenjenih metoda i instrumentarija i treba biti razumljiv. Kako je istaknuto poligrafski ispitivač treba se kloniti suviše složenih i stranih izraza. S druge strane, mišljenje mora dati jasan, cjelovit i jednoznačan odgovor na pitanja koja su postavljena u nalogu za poligrafsko ispitivanje. Poligrafski ispitivač je dužan obrazložiti i argumentirati svoje mišljenje i navesti podatke na kojima ga temelji.

10. Ocjena nalaza i mišljenja poligrafskog ispitivača od strane tijela postupka

U vezi s ovim podnaslovom već je ranije bilo riječi. Na ovom mjestu postavlja se pitanje: kako tijelo postupka može meritorno ocijeniti da li je poligrafski ispitivač radio u skladu s važećim sustavom kvalitete u okviru poligrafskog ispitivanja, npr. da li je izvršio pravilan odabir pitanja i postupaka poligrafskog ispitivanja? Kad postoje službeno usaglašeni standardi koji osiguravaju smjernice u radu poligrafskog ispitivača, onda je ta ocjena tijela postupka olakšana. U vezi s navedenim ocjenjivanjem postavljaju se brojna pitanja, npr. : (1) da li poligram ima neke nedostatke koji otežavaju njegovo tumačenje? (2) da li je poligrafski ispitivač prekoračio granice svoje struke? (3) da li je primijenjena metoda dovoljno priznata i provjerena u svakodnevnoj praksi i stručnim krugovima? da li se poligrafski ispitivač koristio metodama koje su prema općim saznanjima unutar poligrafske struke pogrešne ili zastarjele? (5) da li je poligrafski ispitivač bio pristran? da li je poligrafski ispitivač odabrao pravilnu formulaciju pitanja i njihov redoslijed, a ako nije kako se to moglo odraziti na rezultat ispitivanja? da li je koristio tzv. "killer" izraze (frazе) i kako se to moglo odraziti na ishod poligrafskog ispitivanja? itd.

Način i kvaliteta ocjene nalaza i mišljenja poligrafskog ispitivača od strane tijela postupka, izravno ovisi o poznavanju tog područja od strane tijela postupka. Ukoliko je to poznavanje skromno, tada će biti i skromna ocjena rezultata poligrafskog ispitivanja. U takvim slučajevima tijelo postupka "vjeruje," "djelomično vjeruje," ili "ne vjeruje" poligrafskom ispitivaču, a to nije ocjena njegovog nalaza i mišljenja. U pravilu tijela postupka ocjenjuju da li su nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača suglasni ili su proturječni, da li je mišljenje nerazumljivo, da li je rezultat poligrafskog ispitivanja u logičkom skladu s drugim do tada izvedenim dokazima i sl. Ukoliko tijelo postupka sumnja da se u nalazu i mišljenju poligrafskog ispitivača nalaze

tzv. "ispričive" ili "ne ispričive" pogreške učinjene u toku poligrafskog ispitivanja, koje ono ne može uočiti zbog nedovoljnog poznavanja pravila i tehnologije poligrafske struke, morati će se poslužiti uslugama drugih kvalificiranih poligrafskih ispitivača. Ti ispitivači mogu se javiti u svojstvu stručnog savjetnika ili pomoćnika i de facto imaju status specifičnih tumača, interpretatora nalaza i mišljenja poligrafskog ispitivača koja su u pitanju. Oni su "produžena ruka" tijela postupka. Ova pomoć osobito će biti potrebna kada je riječ o ocjeni podobnosti primijenjenih metoda, opsega poligrafskog ispitivanja i interpretacije nalaza.

Tijelo postupka treba ocijeniti da li su nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača potpuni, vjerodostojni i pouzdani. Ovisno o nalazu i mišljenju može biti istinito, djelomično istinito ili neistinito (točno ili netočno), pouzdano ili nepouzdan, potpuno i nepotpuno, argumentirano ili neragumentirano i sl.

Da bi tijelo postupka moglo pravilno (adekvatno) ocijeniti nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača, on mora ne samo obrazložiti svoje mišljenje, nego i navesti znanstvene podatke iz područja svog stručnog znanja, pod koje podvodi utvrđene činjenice. Kako je navedeno, nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača su za policijsko tijelo neformalni personalni dokaz sui generis. Riječ je o operativnom, kriminalističkom spoznajnom dokazu, pod uvjetom da ga tijelo postupka nakon ocjene prihvati u potpunosti ili dijelu. Istovremeno je to oblik operativne pomoći tijelu postupka u obavljanju njegove funkcije. Nerijetko nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača služe "operativi" kao svojevrsni putokaz i sredstvo za pronalaženje drugih dokaza. Izgleda da tijela postupka u svakodnevnoj praksi ne vode dovoljno računa o tome, da su nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača viša razina informacije, za čiju interpretaciju treba dobro poznavati pravila poligrafske struke. Baš zato, ona su koji puta obavezna pratiti kretanje na području suvremene poligrafije i stručnu literaturu iz njenog područja. Preporučuje se poligrafskim ispitivačima da službenicima tijela postupka preporuče, a po potrebi i osiguraju dostupnost navedene literature. To je u obostranom interesu.

Da bi tijelo postupka moglo ocijeniti nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača lege artis, poligrafski ispitivač mora obrazložiti mišljenje i navesti znanstvene podatke iz područja svog stručnog znanja pod koje podvodi utvrđene činjenice. Tijelo postupka ne smije nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača nekritički ni prihvaćati ni odbijati. Notorno je, da za pravilnu interpretaciju nalaza i mišljenja poligrafskog ispitivača tijelo postupka mora poznavati postupak poligrafskog ispitivanja i jezik poligrafske struke. Pri tome ono mora uvijek ocijeniti i raspoloživi

činjenični fond s kojim je raspolagao poligrafski ispitivač prije početka poligrafskog ispitivanja.

11. Umjesto zaključka

Poligrafska ispitivanja koja se danas poduzimaju unutar policijskih tijela u okviru tzv. predkaznenog postupka, su nesporan integralan čimbenik funkcije suvremenog otkrivanja i dokazivanja kriminalnih pojava i njihove prevencije. Ta ispitivanja su posljedica znanstvenog progressa i tehnološkog razvoja.

Za obavljanje pojedinih javnih zvanja koja su od većeg društvenog interesa, a to su nedvojbeno poligrafska ispitivanja, koja se kod nas za sada obavljaju unutar policijskih tijela (civilnih i vojnih), moraju postojati posebni etički kodeksi vladanja poligrafskih ispitivača. U ovoj razvojnoj fazi poligrafije u Republici Hrvatskoj, etički sadržaji vladanja poligrafskih ispitivača i sam tok poligrafskog ispitivanja mogu biti regulirani nekim od podzakonskih akata, npr. pravilnikom o poligrafskom ispitivanju, koji se mora oslanjati na određene zakonske odredbe. Bitno je da sadržaj tog podzakonskog akta uz ostalo sadržava formuliranje moralne i etičke odgovornosti poligrafskog ispitivača. To formuliranje (normiranje) moralne i etičke odgovornosti poligrafskih ispitivača ima veliko značenje za razvijanje etike poligrafskog zvanja i unapređenje njegove društvene funkcije. U vezi s navedenim smatramo da u navedenom Pravilniku treba posebno istaći-navesti :

1. značaj stručnosti poligrafskog ispitivača, koje je najbitnije svojstvo poligrafskog ispitivača. O stručnosti prvenstveno mora voditi računa sam poligrafski ispitivač, jer je stručno znanje promjenjivo i da bi ga se održalo na visokoj razini potrebno je da poligrafski ispitivač stalno prati zbivanja i novosti u području suvremene poligrafske znanosti, da ih proučava i usvaja, kako ne bi podlegao površnosti i rutini. Za poligrafske ispitivače uz formalne kvalifikacije važna je stručna specijalizacija i kontinuirani stručni rad. Svoju stručnost poligrafski ispitivači moraju obnavljati i unapređivati temeljnim praktičnim radom, praćenjem stručne literature i kazuistike iz područja suvremene poligrafije, sudjelovanjem na stručnim skupovima i seminarima i sl. Briga o stručnosti poligrafskih ispitivača i njihovoj tehničkoj opremljenosti treba biti trajan i jedan od najvažnijih zadataka policijskih tijela.
2. savjesnost i poštenje poligrafskih ispitivača, koji bi možda u određenim slučajevima, trebali položiti prisegu (zakletvu), kakvu

polazu vještaci prilikom imenovanja za vještake. Prezaposlenost, rutina, brzopletost i drugi oblici nesavjesnosti onemogućavaju pravilno ostvarenje funkcije poligrafskog ispitivača, što može izazvati potpuno suprotan učinak od očekivanog. Da bi se izbjegli mogući pokušaji podmićivanja poligrafskih ispitivača, možda bi trebalo propisati da on sve kontakte može ostvarivati samo preko ovlaštenih službenika policijskog tijela koje je odredilo poligrafsko ispitivanje.

3. načelo savjesnosti i poštenja poligrafskog ispitivača koje se nadovezuje na načelo objektivnosti u radu. Poligrafski ispitivači su dužni, koliko im to objektivno-subjektivne okolnosti dopuštaju, objektivno utvrditi činjenice i okolnosti konkretnog kriminalnog slučaja i objektivno ih priopćiti. Načelo objektivnosti podrazumijeva potpunu nepristranost poligrafskog ispitivača. Radi ostvarivanja maksimalne nepristranosti u radu trebalo bi u Pravilnik ugraditi odredbe o izuzeću poligrafskih ispitivača, najbolje na način kako je to riješeno u ZKP-u, o čemu je bilo riječi ranije.
4. posebno treba naglasiti načelo neovisnosti poligrafskog ispitivača u radu, koje mu nalaže da u svom radu bude neovisan, kako od tijela postupka, raznih rukovoditelja (pretpostavljenih) i trećih osoba (stranaka).
5. u Pravilniku treba predvidjeti i obavezu čuvanja službene tajne i definirati tajnu poligrafskog ispitivača. Obaveza čuvanja službene tajne u osnovi znači zabranu poligrafskim ispitivačima da daju bilo kakve podatke o onome što rade i što su saznali tokom poligrafskog ispitivanja bilo kome, osim tijelu koje je odredilo poligrafsko ispitivanje i osobama koje to tijelo ovlasti.
6. načelno treba propisati da je poligrafski ispitivač dužan poštovati zadane rokove od strane tijela postupka koje je odredilo poligrafsko ispitivanje, kad god je to moguće. U protivnom dolazi do odugovlačenja i neučinkovitosti postupka. Ukoliko ne može udovoljiti zadanim rokovima dužan je pravovremeno obavijestiti to tijelo.
7. posebno treba propisati obavezu poligrafskog ispitivača da je dužan poštovati zadani okvir u nalogu za poligrafsko ispitivanje i naglasiti njegovu obavezu da upozori tijelo postupka o saznanjima o novim činjenicama. Isto tako da je dužan upoznati nalogodavca s eventualnim propustima u radu i kako se to odrazilo ili bi se moglo odraziti na ishod poligrafskog ispitivanja. Ovu obavezu poligrafskog ispitivača treba propisati, ako je do tih spoznaja došao i kasnije, nakon što je dao nalaz i mišljenje.

8. radi omogućavanja temeljite kritičke ocjene nalaza i mišljenja poligrafskog ispitivača, treba propisati da nalaz mora sadržavati podatke o primijenjenim metodama i poligrafskom instrumentariju, a mišljenje da bude podrobno obrazloženje nalaza. Ono mora biti jasno i cjelovito i po mogućnosti dati jednoznačan odgovor na pitanja postavljena u nalogu za poligrafsko ispitivanje, bez ikakvih ograda (rezervi).
9. uvjete poligrafskog ispitivanja, osobe koje je moguće i pod kojim uvjetima podvrgnuti poligrafskom ispitivanju, obaveze ustrojstvenih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova u postupku poligrafskih ispitivanja, prava i obaveze poligrafskih ispitivača, potrebnu opremu i način protokoliranja poligrafskog ispitivanja i njegovih rezultata i način vođenja dokumentacije i evidencija u vezi s tim ispitivanjem.
10. razloge primjene poligrafskog ispitivanja (ciljeve) kao što su : otkrivanje nepoznatih počinitelja kaznenih djela ili kriminalnih događaja i njihovih suučesnika i supočinitelja, otkrivanje tragova i predmeta u vezi s kaznenim djelom, eliminacija nevinih osoba, utvrđivanje kriminalne količine i načina ulaska u kažnjivu zonu počinitelja, otkrivanje lažnih svjedoka i žrtava, lažnih priznanja i sl.
11. da je poligrafski ispitivač u svom radu dužan pridržavati se zakonskih i pod zakonskih propisa koji se odnose na poligrafsko ispitivanje i savjesno ispunjavati sve dužnosti koje proizlaze iz njegovog poziva, čuvati ugled poligrafskih ispitivača i policije i svojim radom i ponašanjem opravdati povjerenje tijela postupka koje mu je povjerilo poligrafsko ispitivanje.
12. da je poligrafski ispitivač povjerena ispitivanja dužan pod kaznenom i materijalnom odgovornošću obavljati savjesno i po svom najboljem znanju i točno, te potpuno i nepristrano iznijeti svoj nalaz i mišljenje i njihovu procjenu.
13. da je poligrafski ispitivač u toku ispitivanja dužan primjenjivati aktualna znanstvena dostignuća u području poligrafskih ispitivanja i da je dužan primjenom pravila poligrafske struke i vještine objektivno opažati i utvrđivati činjenice, kritički ih ocjenjivati i s jednakom pažnjom razmatrati zahtjeve i interese svih subjekata u postupku, te nepristrano izvesti zaključak.
14. da je poligrafski ispitivač dužan, ako povjereni zadatak nije u mogućnosti izvršiti po pravilima poligrafske struke, o tome pravovremeno obavijestiti nalogodavca.
15. da je poligrafski ispitivač dužan svoje stručne, intelektualne i tjelesne sposobnosti posvetiti izvršavanju preuzetih zadataka

bez obzira na rasu, narodnost, vjersku pripadnost ili politička uvjerenja, društveni i ekonomski status ispitanika.

16. da je poligrafski ispitivač dužan prema drugim poligrafskim ispitivačima odnositi se kolegijalno i postupati na način da čuva ugled poligrafskih ispitivača. Odnosi među poligrafskim ispitivačima ne smiju utjecati na njihovu savjesnost i objektivnost. Poligrafske ispitivače treba uputiti da si međusobno pomažu davanjem stručnih savjeta, upućivanjem na stručnu literaturu i sl.

12. Neka otvorena pitanja

Nastavno ćemo nominirati po nama najvažnija pitanja koja zahtijevaju pro futuro ozbiljnu raspravu. Pitanja nisu kategorizirana po njihovoj vrijednosti, što je relativan pojam. Može se govoriti samo o prioritetima, a to ostavljamo odluci čitatelja i korisnika sadržaja ovog rada. Ta pitanja bila bi :

- da li u primjeni poligrafskog ispitivanja ima mjesta primjeni načela ekonomičnosti, a ako ima u kojim slučajevima i na koji način se ono može primijeniti ?
- koje radne kvalitete treba danas ispunjavati suvremeni poligrafski ispitivač. Riječ je o kvalitetama od koji su neke prirodene, a neke stečene kroz proces obrazovanja u smislu teoretske i praktične obuke, te postupaka ispitivanja. Drugim riječima, riječ je o pitanju kako se postaje poligrafski ispitivač. Poligrafskim ispitivačem sigurno se ne postaje tvrdnjom da je netko riješio na stotine slučajeva u toku svoje karijere poligrafskog ispitivača, već kada se u ponovljenim testovima, pod kontroliranim uvjetima ustanovi da su prosudbe poligrafskog ispitivača takve, da dostižu standarde koje pozitivni kaznenopravni sustav i kriminalistička procedura očekuju.
- kako uvjeriti tijela postupka da spoznata pravila u jednom znanstvenom području ne moraju vrijediti ili ne vrijede u potpunosti ili uopće na području poligrafskog ispitivanja ?
- kako ustanoviti da li su na strani poligrafskog ispitivača postojale određene predrasude i u kom obimu u odnosu na razmatrani slučaj ili osobu ispitanika i kako su mogle utjecati na tok i ishod poligrafskog ispitivanja ?
- da li se može udovoljiti želji ispitanika da poligrafskom ispitivanju prisustvuje njegova osoba od povjerenja ? Ako se zauzme stav da može, makar i iznimno, postavlja se pitanje koje su specifičnosti takvog poligrafskog ispitivanja ?

- kako ustanoviti koliko je poligrafski ispitivač sklon da svako novo iskustvo protumači u svjetlu ranijeg konceptualiziranog okvira ?
- što znači pojam "pouzdana znanje" poligrafskog ispitivača ? Nije li to sinonim za njegovo iskustvo ?
- koliko uopće vrijedi iskustvo poligrafskog ispitivača kao kriterij za ocjenu njegove podobnosti, ako je ranije radio pogrešno i/ili neadekvatno ? O kakvom iskustvu se mora raditi ?
- da li su poligrafska ispitivanja danas dovoljno kreativna u smislu da poligrafski ispitivači ne čekaju uvijek inicijativu tijela postupka, već da oni iniciraju potrebne mjere i radnje i da postupaju samoinicijativno u skladu s pravilima poligrafske struke i pozitivnim propisima ?
- kada dolazi do prekoračenja ovlaštenja iz naloga za poligrafsko ispitivanje od strane poligrafskog ispitivača ?
- koliko rezultat poligrafskog ispitivanja, koji je po ocjeni tijela postupka korektan, obavezuje to tijelo u daljnjem postupanju, obzirom na prirodno znanstveni i tehnički karakter poligrafskog ispitivanja danas ?
- koji uvjeti trebaju biti ispunjeni da bi rezultat poligrafskog ispitivanja bio personalni dokaz sui generis, neformalne prirode, za tijelo postupka ?
- s kojim znanjima tijelo postupka mora raspolagati da bi moglo svestrano i kritički ocijeniti nalaz i mišljenje poligrafskog ispitivača ? Osim znanstveno-tehničkog područja poligrafije, koja su to ostala znanstveno-tehnička područja ? Kakav je pri tome utjecaj poznavanja pravila krimnalističke literature i normi postupovnog zakona ?
- kako argumentirano uvjeriti tzv. "operativu" o mogućnostima i nemogućnostima poligrafskog ispitivanja ?
- kako pravovremeno otkriti osobe s emocionalnim poremećajima ?
- na koji način preuzimati tuđa iskustva iz područja poligrafije ?
- što znače određeni pojmovi koji se koriste u svakodnevnom radu prilikom poligrafskog testiranja, npr. kao što je pojam "normalan čovjek" ili "neupletena osoba u slučaj" i sl. ?
- pod kojim uvjetima poligrafski ispitivač treba sugerirati operativi da nakon poligrafskog ispitivanja poduzme određene mjere i radnje, osobito one tajnog karaktera ?
- u kojim slučajevima je poželjno da poligrafski ispitivač bude žena ?
- znatan broj pristanaka ispitanika na poligrafsko ispitivanje je formalne prirode (da se otkloni sumnja od sebe ili pokuša izigrati ispitivača). Po kojim kriterijima i indikatorima izvesti zaključak da je riječ o stvarnom pristanku ?
- da li i kada poligrafskom ispitivanju treba neposredno prisustvovati u vidnom polju ispitanika, još jedan poligrafski ispitivač ?
- koja područja neurolingvistike se javljaju kao interesantna u toku poligrafskog ispitivanja ?
- koji su najčešći znaci nesuradnje i poduzimanja protumjera ispitanika ?

- koja se standardizacija pitanja javlja kao najoptimalnija ?
- kako izbjeći postojanje rivaliteta na relaciji : operativa-poligrafski ispitivači i tzv. prisvajanje tuđih zasluga ?
- treba li izraditi okvirne testove za pojedine kategorije kaznenih djela ?
- koji su nedostaci tehničke prirode vezani uz poligrafski instrumentarij i na koji način se mogu odraziti na kvalitetu poligrama npr. pad napona električne energije, postojanje više provodnika električne energije na jednom mjestu i sl. ?
- da li poziv poligrafskog ispitivača danas ispunjava uvjete da se nađe u nomenklaturi zanimanja ?
- kako riješiti problem koji se javlja u vezi s dinamikom svakodnevnih zbivanja u području kriminaliteta i koji svakodnevno otvara nove probleme u oblasti poligrafskog ispitivanja, koje pravno normiranje ne može pravovremeno i adekvatno da prati i samim tim predstavlja prepreku uspješnoj primjeni poligrafije i njenom razvoju ?
- kad je riječ o utvrđivanju činjenica putem poligrafskog ispitivanja kako smanjiti raskorak između pozitivnih pravnih propisa i kriminalističke prakse ?
- poznato je da poligrafsko ispitivanje kao sredstvo borbe protiv kriminaliteta treba koristiti na socijalno-etički prihvatljiv način. Međutim kako ustanoviti njegove granice koje su u svakodnevnoj praksi dosta fluidne ?
- kada je rezultat poligrafskog ispitivanja uvjerljiv za tijelo postupka, a kad je neuvjerljiv ?
- kakve probleme izazivaju mentalna i emocionalna stanja ispitanika kao što su mržnja, pretjerani strah, apatija, mentalna i tjelesna nezrelost i sl. u toku poligrafskog ispitivanja i prilikom interpretacije poligrama ?
- kako s relativnom sigurnošću utvrditi stvarnu upletenost ispitanika u kriminalni događaj ?
- kad treba pristupiti poligrafskom ispitivanju, a da ono ne bude prerano, odnosno prekasno? O kojim faktorima ovisi vrijeme poduzimanja poligrafskog ispitivanja ?
- ukoliko poligrafski ispitivač ocijeni da se poligrafsko ispitivanje koristi kao oblik pritiska na neku osobu ili da se skрати postupak dobivanja priznanja, treba li odbiti poligrafsko ispitivanje i postaviti pitanje kolika je stvarna potreba za poligrafskim ispitivanjem u takvom slučaju ?
- da li je poželjno, pod kojim uvjetima i kada pristupiti poligrafskom ispitivanju nakon što je ispitanik prethodno bio izvrgnut dugotrajnom neformalnom ispitivanju od strane operative ? Koliko duga treba biti odgoda poligrafskog ispitivanja, ako se odluči isto provesti ?
- koliko remeti psihološko i emotivno stanje ispitanika i uzrokuje netočnost testa okolnost da su mu istražitelji-kriminalisti prije

poligrafskog ispitivanja rekli : “ako pristupiš testu i “prođeš” ga, sve će biti u redu.” ?

- kako utvrditi da je ispitanik sva pitanja u vezi s poligrafskim ispitivanjem doznao samo od poligrafskog ispitivača u toku pred- ispitnog intervjua, a ne od trećih osoba ili nekih drugih izvora ?

- koju tehniku ispitivanja treba upotrijebiti u odnosu na pretpostavljene lažne žrtve kod pojedinih kategorija kaznenih djela ? Po ovom pitanju za ilustraciju navodimo spoznaje do kojih je u vezi s lažnim prijavama za silovanje došao detektiv-narednik Chris-Few prilikom izrade svog magistarskog rada. On je pripadnik Midlands-kih policijskih snaga u Velikoj Britaniji. Magisterij je obranio na sveučilištu u Leicester-u. Kako je navedeno, Chris-Few se bavio slučajevima lažnih žrtava kod silovanja i došao do slijedećih spoznaja: (1) one “žrtve” koje lažu dat će slabe, jedva dovoljne podatke, dok one koje ne lažu mogu se prisjetiti slučaja bolje. One će budući da govore istinu dati brojne detalje, (2) prave žrtve neće vidjeti ništa loše u tome što se ne mogu prisjetiti svih detalja i govoriti će o svojim emocijama u to vrijeme i pretpostavljenom motivu napadača. One koje izmišljaju pokušat će svoje navode učiniti “vodonepropusnima” i neće imati izraz osobe koja si prebacuje krivnju, (3) žene koje su bile silovane dat će što detaljniji opis konverzacije sa silovateljem i staviti će ga u kontekst svog života, dok će se lažne prijaviteljice ograničiti na opisivanje jednog elementa događaja itd. (“The Guardian” 7. 4. 2001.).

- kako izbjeći druge emocije osim straha u toku poligrafskog testa npr. bijes ? To se može dogoditi u slučaju ako je ispitanik osumnjičen za silovanje, spolni odnošaj doživio kao dobrovoljni u smislu obostranog pristanka na seks. On neće imati osjećaj krivnje i straha. Isto tako u slučaju, kada se navodna žrtva silovanja koja je pristala na seks, smatra prevarenom u smislu da su njeni osjećaji iskorišteni, neće osjećati strah, a reakcije na pitanja odrazit će se na emocionalnoj osnovi. Takvim osobama poligrafski ispitivači trebaju pričati vrlo oprezno u pred-testu, jer njihovi osjećaji mogu utjecati na vjerodostojnost poligrafskog ispitivanja. Iz navedenog proizlazi da u navedenim i sličnim slučajevima treba angažirati iskusne poligrafske ispitivače.

- koliko se u svakodnevnoj kriminalističkoj praksi prilazi upotrebi poligrafa kao “čarobnoj kutiji”, koja rješava sva pitanja i probleme u vezi istraživanja kriminalnog događaja ?

- koje se operativne radnje i mjere mogu poduzeti prije poligrafskog ispitivanja, a da se time ne oteža ili čak onemogućiti poligrafsko ispitivanje ?

- da li se specijalizacija poligrafskih ispitivača danas javlja kao imperativ, i ako da, kakva treba biti ?

- kada je bolje poligrafsko ispitivanje obaviti u tijelu postupka, a kada u poligrafskom laboratoriju i zašto ? Tako npr. prijevoz vozilom ispitanika može uzrokovati morskiju bolest (nauzeju) i sl.
- kako procijeniti ulogu nutritivnog faktora na ishod poligrafskog ispitivanja u smislu sitosti, gladi, žeđi i sl. ispitanika ?
- kako na rezultat poligrafskog ispitivanja utječu bulimija, anoreksija, prevelika tjelesna težina (pretilost), prevelika mršavost i sl. ?
- kakva je uloga meteoropatije, punog mjeseca i sl. na ispitanika ? Da li treba i kada utvrđivati bioritam ispitanika ?
- što treba osigurati poligrafskom ispitivaču za vizualni, auditivni i ini test ? Kakve fotografije trebaju biti (u boji, njihove dimenzije, perspektiva i sl.) ?
- u kojim slučajevima, kada i kako ovlaštene službenice operative trebaju biti na raspolaganju poligrafskom ispitivaču ?
- kako poboljšati i osuvremeniti edukaciju poligrafskih ispitivača u kvalitativnom i kvantitativnom smislu da mogu udovoljiti sve složenijim potrebama suvremene policije ?
- kad poligrafskom ispitivaču treba osigurati medicinsku dokumentaciju, obdukcijski protokol, anatomske dijagrame, razne sheme i sl. ?
- u kojim slučajevima poligrafski ispitivač može ili čak treba predložiti tajni nadzor ispitanika i na čemu se taj prijedlog mora temeljiti ?
- kada je riječ o strancima, gluhoonijemim i drugim oštećenim osobama kako koristiti prevoditelje i tumače, tehnička pomagala i sl. ?
- s kojim minimalnim podacima poligrafski ispitivač treba raspolagati u konkretnom slučaju prije početka poligrafskog ispitivanja ?
- kad je bilo više sudionika u kriminalnom događaju koje podatke za svakog od njih treba dostaviti poligrafskom ispitivaču ?
- koji minimalni podaci o kriminogenezi i viktinogenezi pojedinog delikta trebaju biti dostavljeni poligrafskom ispitivaču ?
- kako doznati koliko ispitanik poznaje tehniku poligrafskog ispitivanja, da li je već ranije i u vezi s čim ispitivan na poligrafu i kako to može utjecati na novo ispitivanje (protutaktike i sl.)?
- koja je maksimalna "propusna moć" pojedinog poligrafskog ispitivača u toku godine, o čemu ona ovisi i sl., a da to ne ide na štetu kvalitete poligrafskog ispitivanja?
- kako doznati prije poligrafskog ispitivanja da li je ispitanik bio izložen policijskoj brutalnosti npr. u obliku vrijeđanja, ponižavanja, tjelesnog zlostavljanja i sl. ? Kako to može utjecati na pripreme, tok i ishod poligrafskog ispitivanja ?
- kada je riječ o kriminalcima povratnicima koje podatke o ranijim slučajevima operativa treba osigurati poligrafskim ispitivačima ?

- što poligrafskom ispitivaču treba dostaviti u vezi s prethodno obavljenim informativnim razgovorom ili intervjuom s ispitanikom (potpuni sadržaj iskaza, tehnika ispitivanja i sl.)?
- kako saznati iz kojih izvora je ispitanik mogao saznati kritične detalje o slučaju prije poligrafskog ispitivanja ?
- obzirom na vrstu kaznenog djela s kojim podacima o žrtvi (oštećeniku) treba raspolagati poligrafski ispitivač ? Iscrpni i točni podaci o ličnosti žrtve su strateško-taktički značajni kad se sumnja da žrtva laže ili govori neistinu.
- kad poligrafskog ispitivača treba voditi da prisustvuje očevidu (uviđaju), pretragama i sl.?
- kad poligrafskom ispitivaču treba staviti na uvid cijeli policijski spis, a ne samo njegov dio ? itd.

Prijedlozi de lege ferenda :

Nastavno se daju samo neki prijedlozi de lege ferenda. Očekuje se od cijenjenih čitatelja da dopune ovu listu , kao i prethodnu u vezi s pitanjima za diskusiju. Autor bi bio zahvalan, ako bi dobio povratne informacije u vidu novih prijedloga, dopuna i kritičkih primjedaba.

- treba donijeti programe akreditacije poligrafskih laboratorija,
- treba ustanoviti postupke na temelju kojih se dobiva status poligrafskog ispitivača, kao i dobivanje licence,
- treba propisati minimalne standarde za poligrafski instrumentarij koji bi osigurali postizanje optimalnih rezultata.
- treba osigurati u određenim intervalima provođenje provjere stručnosti poligrafskih ispitivača (testiranje stručnosti).
- poduzeti mjere da poligrafski laboratoriji u smislu prostora, opreme i osoblja ispunjavaju maksimalnu funkcionalnu svrhu.
- osigurati da se u poligrafskim laboratorijima primjenjuju provjerene i sigurne metode poligrafskog ispitivanja, koje su priznate u svijetu.
- predvidjeti način maksimalne zaštite operacija u poligrafskom laboratoriju povjerljive prirode i osigurati sigurnu i zdravu radnu sredinu.
- poduzeti mjere za permanentno očuvanje identiteta i integriteta poligrama.
- smanjiti na minimum fluktuaciju poligrafskih ispitivača, jer se time uz ostalo anulira važnost uloge iskustva poligrafskih ispitivača.
- treba osigurati vlastitu stručnu izdavačku djelatnost radi izdavanja publikacija, stručnih članaka i sl. iz područja poligrafije.

- poduzeti mjere da se smanje stresne situacije za ispitanika i poligrafskog ispitivača.
- osigurati da se prilikom uvođenja nove tehničke metode potpuno razumiju teoretske osnovice te metode. Samo na taj način ona može biti službeno priznata. Treba procijeniti specifičnosti i mogućnosti (domete) metode i predvidjeti moguće izvore pogrešaka.
- rukovoditelj poligrafskog laboratorija mora stalno voditi računa da postupci koji se primjenjuju u poligrafskom laboratoriju zadovoljavaju znanstvene standarde.
- rukovoditelj poligrafskog laboratorija mora osigurati najsvrsishodnije oblike suradnje s kriminalističkom operativom. Jedan od načina je i održavanje stalnih ili ad hoc sastanaka s operativom.
- treba osigurati adekvatne oblike suradnje s policijskim laboratorijima u tuzemstvu i inozemstvu itd.

Abstract

The topic of this essay is an issue of polygraph investigation, which is a specific way for questioning, and it belongs to the area of criminal tactic, criminal technique and criminal psychology. Polygraph investigations that police practice today as a part of so called institute of criminal proceedings, as a integral part of general investigation and evidence of procedure of crime as well as its prevention.

Lie detector investigator, psychophysical investigator is presented as a person that has a special expert knowledge and skills. According to the law of Republic of Croatia, polygraphist investigator is considered a special kind of police investigator within the criminal procedure or, under conditions, of criminal investigation. A special attention is paid to standardization of moral responsibility of polygraph investigations as a very important segment of profession of lie detector investigator and improvement of his social function.